

УДК 347.651.45

Олександр Євгенович КУХАРЄВ,

доцент кафедри цивільного права та процесу факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук, доцент;

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2086-9179>

ПРОБАЧЕННЯ НЕДОСТОЙНОГО СПАДКОЄМЦЯ ЯК ВИД ЗАПОВІДАЛЬНОГО РОЗПОРЯДЖЕННЯ

Розширення диспозитивних засад спадкового права, закладене в чинному ЦК України, послідовно простежується в тих нормах, які традиційно вважалися імперативними як за своєю природою, так і за призначенням. Як приклад можна навести положення абз. 2 ч. 1 ст. 1224 ЦК України щодо можливості пробачення заповідачем особи, яка вчинила замах на життя спадкодавця чи будь-кого з можливих спадкоємців, шляхом призначення її спадкоємцем за заповітом. З. В. Ромовська називає це «правом специфічного помилування злочинця» [1, с. 38]. Слід відзначити, що вказаний підхід до правової свободи заповідача не був відомий законодавству радянської доби, де імперативна норма про усунення від права на спадкування не могла бути змінена спадкодавцем.

Таке «пробачення» можливе за умови складення заповіту вже після вчинення особою протиправної поведінки. Це, у свою чергу, свідчить про надання правового значення особистісному характеру стосунків між заповідачем та спадкоємцем, який вибачився, усвідомив негативність, шкідливість своєї поведінки. Поновлення спадкоємця у праві на спадкування є похідним від заповіту та допускається у разі дотримання таких умов:

1) особа вчинила замах на життя спадкодавця чи будь-кого з можливих спадкоємців, тобто правове значення має характер дії такої особи. Якщо ж вона умисно позбавила життя іншого спадкоємця, ухилялася від надання допомоги спадкодавцеві, який через похилий вік, тяжку хворобу або каліцтво був у безпорадному стані, пробачення її заповідачем виключається;

2) особа може бути допущена до спадкового правонаступництва у зв'язку із призначенням її спадкоємцем за заповітом;

3) заповіт із призначенням спадкоємцем особи, яка вчинила замах на життя спадкодавця чи будь-кого з можливих спадкоємців, має бути складений після вчинення нею протиправних дій.

Як правильно наголошує з цього приводу І. В. Спасибо-Фатєєва, воля заповідача на те, щоб особа, яка по відношенню до нього скоїла злочин, спадкувала, має бути безсумнівною [2, с. 94].

Недостойний спадкоємець повністю поновлюється у спадкових правах заповідачем, а тому закликається до спадкування як за заповітом, так і за законом. Водночас, у разі визнання недійсним відповідного заповідального розпорядження або заповіту в цілому, зазначена особа втрачає право на спадкування в загальному порядку. В абз. 2 ч. 1 ст. 1224 ЦК України не міститься

застереження про спадкування призначеним спадкоємцем лише за заповітом, що дало б підставу для твердження про неможливість спадкування такою особою за законом.

Хоча з цього приводу висловлюється й інша точка зору, згідно з якою у разі призначення спадкоємцем особи, яка вчинила замах на спадкодавця чи будь-кого з можливих спадкоємців, вона може бути закликана до спадкування лише за заповітом, але не за законом. Якщо частина майно залишилася не заповіданою, то зазначені спадкоємці до спадкування цієї частини майна як спадкоємці за законом не закликаються [3, с. 20], [4, с. 609]. Така позиція розщеплює правовий статус спадкоємця та не виправдано зменшує його правові можливості. Виходить, що особисто заповідач пробачив недостойного спадкоємця, в той час як закон – ні. На нашу думку, в даному випадку йдеться про повне пробачення особи, яка вчинила протиправні дії, що виявляється у спадкуванні нею як за заповітом, так і за законом. Причому таке пробачення зумовлено дією двох принципів, які зазвичай протиставляються один одному – свобода заповіту та соціальна справедливість.

Є. О. Рябоконт вважає редакцію абз. 2 ч. 1 ст. 1224 ЦК України недосконалою через два основні недоліки. По-перше, залишається відкритим питання, чи може зазначена норма застосовуватись до випадків складення заповіту на користь спадкоємця до моменту вчинення ним замаху, якщо такий заповіт не був змінений чи скасований після вчинення замаху. По-друге, автор ставить під сумнів «пробачення» заповідачем спадкоємця, який вчинив замах на життя інших спадкоємців, оскільки протиправні посягання були спрямовані не проти самого спадкодавця, а проти інших осіб (потенційних спадкоємців). Тому закликатися до спадкування може лише той спадкоємець, який учинив замах на життя саме заповідача [5, с. 241, 242].

Зміст абз. 2 ч. 1 ст. 1224 ЦК України дозволяє стверджувати, що заповіт має бути складений після вчинення спадкоємцем протиправної поведінки. У свою чергу, та обставина, що заповідач не змінив або не скасував складений раніше заповіт, не впливає на поновлення права на спадкування недостойного спадкоємця. Крім того, пробачення особи, яка вчинила замах на життя інших спадкоємців можливе з боку заповідача, оскільки саме він визначає умови та порядок спадкування, має право встановити заповідальний відказ, зобов'язати спадкоємця до вчинення певних дій немайнового характеру тощо. Це повною мірою узгоджується із загальним положенням ст. 319 ЦК України, відповідно до якого власник володіє, користується та розпоряджається своїм майном на власний розсуд. А тому власник, визначаючи юридичну долю свого майна на випадок смерті, може пробачити спадкоємцю протиправну поведінку стосовно третіх осіб.

Причому надання заповідачеві права пробачити недостойного спадкоємця, і тим самим поновити його у спадкуванні, не є новелою українського законодавця та закріплено зарубіжними правопорядками. Наприклад, згідно зі ст. 1313 ЦК Грузії особа, яка вчинила дії, що тягнуть втрату права на

спадкування, незважаючи на це допускається до спадкування, якщо спадкодавець пробачить її та відповідне рішення в ясній формі викладе в заповіті. Відкликання пробачення не допускається [6, с. 658]. За молдовським законодавством спадкоємець не є недостойним, якщо спадкодавець, усвідомлюючи факт недостойної поведінки, склав заповіт або не змінив його, хоча й мав можливість це зробити (ст. 1443 ЦК Молдови) [7].

Так саме можливість пробачення недостойного спадкоємця спадкодавцем визначена у законодавстві Німеччини (§ 2343 Німецького цивільного укладення) [8, с. 706], Нідерландів (ст. 4:3 ЦК Нідерландів) [9], щоправда, не зазначається, в якій саме формі відбувається таке пробачення.

Більш диспозитивно порядок закликання до спадкування недостойного спадкоємця унормований в Австрії. Відповідно до § 540 Загального цивільного кодексу Австрії особа, яка умисно вчинила проти спадкодавця протиправне діяння, за яке загрожує покарання у вигляді позбавлення волі на строк не менше одного року, або особа, яка не виконувала стосовно спадкодавця свої обов'язки, що випливають із взаємовідносин батьків та дітей, є недостойною права спадкування, поки із обставин не стане очевидним, що спадкодавець пробачив її [10, с. 101].

О. Є. Блінков пропонує введення до спадкового права окремого інституту пробачення недостойного спадкоємця як за волею заповідача, так і за рішенням суду [11, с. 7]. На нашу думку, запровадження можливості пробачення спадкоємця за рішенням суду є спірним з урахуванням того, що лише спадкодавець може пробачити спадкоємця, який вчинив неправомірні дії. У протилежному випадку взагалі втрачається функціональне призначення ст. 1224 ЦК України. Також є незрозумілим, з яких саме мотивів буде виходити суд при поновленні права на спадкування недостойного спадкоємця. Видається справедливим, що чинна редакція вказаної статті забезпечує оптимальний баланс між свободою заповіту та соціальною справедливістю, а відтак відсутні об'єктивні передумови для її зміни чи доповнення.

Враховуючи викладені особливості, можна констатувати розширення видів заповідальних розпоряджень шляхом включення до їх переліку пробачення недостойного спадкоємця.

Список бібліографічних посилань

1. Ромовська З. В. Українське цивільне право. Спадкове право : підручник. Київ : Алерта ; КНТ ; ЦУЛ, 2009. 264 с.
2. Цивільний кодекс України. Науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців). Т. 12: Спадкове право / за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Харків : ФО-П Колісник А. А., 2009. 544 с.
3. Васильченко В. В. Коментар та постановленні матеріали до законодавства України про спадкування. Харків : Одиссей, 2007. 480 с.
4. Цивільний кодекс України : наук.-практ. комент. / за заг. ред. Є. О. Харитонова, О. І. Харитонової, Н. Ю. Голубевої. Київ : Правова єдність, 2008. 740 с.

5. Відповідальність у приватному праві : монографія / І. Безклубий, Н. Кузнєцова, Р. Майданик та ін. ; за заг. ред. І. Безклубого. Київ : Грамота, 2014. 416 с.

6. Гражданский кодекс Грузии / науч. ред. З. К. Бигвава. СПб. : Юридический центр Пресс, 2002. 750 с.

7. Гражданский кодекс Республики Молдова : от 06.06.2002 № 1107. URL: <http://lex.justice.md/ru/325085/> (дата звернення: 01.04.2019).

8. Гражданское уложение Германии : Вводный закон к Гражданскому уложению = Bürgerliches Gesetzbuch Deutschlands mit Einführungsgesetz : пер. с нем. / В. Бергманн, введ., сост. ; науч. ред. Т. Ф. Яковлева. 4-е изд., перераб. М. : Инфотропик Медиа, 2015. 888 с.

9. Dutch Civil Code. URL: <http://www.dutchcivillaw.com/civilcodebook044.htm> (дата звернення: 15.10.2018).

10. Всеобщий гражданский кодекс Австрии / пер. с нем. С. С. Маслов. М. : Инфотропик Медиа, 2011. 272 с.

11. Блинков О. Е. Прощение недостойного наследника. *Наследственное право*. 2008. № 3. С. 2–8.

Одержано 05.04.2019

УДК 347.78

Степан Йосипович ЛИТВИН,

доцент кафедри цивільного права та цивільного процесу

юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,

кандидат юридичних наук, доцент;

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4449-8720>

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН ЩОДО КОМП'ЮТЕРНИХ ПРОГРАМ

Правове регулювання відносин щодо створення і використання комп'ютерних програм здійснюється, як на національному так і міжнародному рівні. На національному рівні правове регулювання відносин пов'язаних з обігом комп'ютерних програм забезпечується прийняттям відповідних законів, на міжнародному – укладенням конвенцій, угод, директив. У всіх країнах, які підписали Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів [1], основною формою правової охорони комп'ютерних програм є авторське право. Комп'ютерні програми віднесені до категорії об'єктів, що охороняються у якості літературних творів. Беззаперечним є факт, що комп'ютерна програма не є літературним твором, програма тільки прирівняна до нього у правовому режимі охорони.

Правова охорона комп'ютерних програм нормами авторського права передбачена в Бернській конвенції про охорону літературних і художніх творів, членом якої є Україна [5], Договорі ВОІВ з авторського права, підписаному на